

İlk Farmakope Olan “Pharmacopée Militaire Ottamane” ile 2004 Türk Farmakopesi’nin Hazırlanmasına Kadar Türk Farmakope Serüveni

Turkish History of Pharmacopeia From the First Pharmacopeia “Pharmacopée Militaire Ottamane” to the Turkish Pharmacopeia Published at 2004: Review

Hülya ÖZTÜRK^a

^aTıp Tarihi ve Etik AD,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Tıp Fakültesi, Eskişehir

Geliş Tarihi/Received: 08.06.2016
Kabul Tarihi/Accepted: 21.06.2016

Yazışma Adresil/Correspondence:
Hülya ÖZTÜRK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Tıp Fakültesi,
Tıp Tarihi ve Etik AD, Eskişehir,
TÜRKİYE/TURKEY
hulyaozturk-53@hotmail.com

Bu çalışma, XII. Türk Eczacılık Tarihi Sempozyumu (1-3 Haziran 2015, Eskişehir)’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

ÖZET Yunanca, “pharmakopoiia”: ilaçların hazırlanışı olarak tabir edilen “pharmacopeia” kelimesinin ilk defa kullanılması Anutius Foesius’un eserindedir. Kelimenin Orijini 1615’e tarihlenir. Latince anlamı, tıbbi ilaçların dozları, formülleri, kullanımlarını içeren listelere ait bilgilerin yer aldığı kitaplardır. Sümerler farmokopelere “Grafazin”, Eski Yunanlılar “Graphadion”, Araplar “Krafazin”, Türkler “Krabadin” veya “Akrabadin” adını vermişlerdir. Bu çalışmada 1844 yılında Charles Ambroise Bernard’ın “Pharmacopée Militaire Ottamane” eseri ile 2004 yılında Türk Farmakope komisyonu tarafından “Türk Farmakope-Avrupa Farmakopesi Adaptasyonu” adıyla hazırlanan farmakope yürürlüğe konulana kadar geçen süre içerisindeki Türk Farmakopeleri incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devletinin modernleşmesi için Avusturya’dan davet edilen C.A.Bernard, Osmanlı’nın ilk Askeri Farmakopesini Fransızca ve Latince olarak “Pharmacopée Militaire Ottamane” adı ile hazırlamıştır. Diğer bir Osmanlı farmakopesi de Düstur-ül Edviye’dir. 1866 yılında Fransız farmakopesinin Türkçeye çevrilmiş şeklidir. Cumhuriyet Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Refik Saydam’ın desteği ile 1926’da bir Farmakope komisyonu oluşturulmuş, 1929’da tamamlanan raporun sunulması ile 1930 yılında ilk farmakope yayınlanmıştır. Cumhuriyet tarihinin diğer farmakopeleri ise 1940, 1948, 1954 ve 1948 baskısının yenilenmesi ile 1974’te yayımlanmıştır. 1994’de Avrupa Farmakope Komisyonu üyesi olan ülkemiz, 2004 Türk Farmakopesi-Avrupa Farmakopesi Adaptasyonu Farmakopelerini kabul etmiştir. 2015’te Kızılcahamam Farmakope çalıştayında Türkiye, 2018 yılında hazırlanacak olan yeni farmakope için çalışmalarını başlatmıştır. Tüm bu farmakopeler, tarihsel süreç içerisinde eczacıların el kitabı olma özellikleri ile büyük kıymete değerlerdir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı imparatorluğu; ilaçlar kitabı

ABSTRACT The word “pharmacopeia” has been originated from the word “pharmakopoiia” in Greek, and it stands as a concept that describes the preparation of medication. The first use of the word “pharmacopeia” has been in the work of Anutius Foesius, and the origin of this particular word dates back to 1615. It’s meaning in Latin refers to the books containing the lists on the dosages, formulations, and the use of the medication. Pharmacopeia has been called by Summerians as “Grafazin”, Ancient Greeks as “Graphadion”, Arabs as “Krafazin”, Turks as “Krabadin” or “Akrabadin”. In this study, Turkish pharmacopeia published from the time of “Pharmacopée Militaire Ottamane” of Charles Ambroise Bernard (published in 1844) to 2004, when the pharmacopeia arranged with the name Turkish Pharmacopeia-European Pharmacopeia Adaptation entered in force is investigated. Charles Ambroise Bernard who was invited from Austria for the modernization of Ottoman Empire, prepared the first military pharmacopeia of Ottoman Empire, “Pharmacopée Militaire Ottamane”, in French and Latin. “Düstur-ül Edviye”, another Ottoman pharmacopeia was the translation of a French pharmacopeia into Turkish, in 1866. A pharmacopeia committee was established in 1926 with the support of Refik Saydam, and the first pharmacopeia was published in 1930, following the presentation of the report completed in 1929. Other pharmacopeia of the Turkish Republic Period was published in 1940, 1948, 1954, and 1974 following the renewal of the edition published in 1948. Turkey as a member of European Pharmacopeia Committee since 1994 accepted the Turkish Pharmacopeia-European Pharmacopeia Adaptation in 2004. During the Kızılcahamam Pharmacopeia Workshop in 2015, Turkey initiated new studies for the pharmacopeia that will be published in 2018. All the aforementioned pharmacopeia are of great importance as they stand as handbooks for pharmacists in the historical process.

Pek çok filozof hekim, hekimlerin doğanın sadece hizmetkarları olabileceklerini söylemiş, doğayı şifa kaynağı olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda doğanın iyileştirici gücünü kullanan hem hekim hem eczacı olan filozof hekimler ve bazen Tanrı olarak kabul edilen kişiler, insanlığın ilk dönemlerinden bu yana varolan hastalıkların tedavisi için uğraş vermişlerdir.^{1,2}

Türk-İslam dünyası içinde eczacı ilk defa Biruni tarafından hekimden ayrı biri olarak kabul edilmiş ve Saydalan olarak isimlendirilmiştir. Biruni'nin tanımına bakıldığında eczacı ya da saydalani; "basit ilaçların (drogaların) hangisinin iyi olduğunu ve bunlardan hangisinin üstün tutulması ve seçilmesinin gerektiğini öğrenmeyi ve tıp ilminin tanınmış kişileri tarafından ortaya konup herkesçe kabul edilmiş bulunan terkipleri, en geçerli metod ve teknikleri kullanarak, en iyi şekilde hazırlamayı kendine san'at edinmiş kişi" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Saydalani'nin hakim olması gereken iki yönü üzerinde de duran Biruni'ye göre; Saydalani'ni bir reçetenin dışında bırakılan ve yerine kullanılacak olanı bilmelidir. Ayrıca Saydalani, gerek cins gerekse çeşidi açısından bedel madde veya ilaç konusunda bilgi sahibi de olmalıdır.³

İlaçların ve eczacılığın tarihi insanlığın varlığıyla başlamış ve uygarlığın gelişmesine paralel olarak ilerlemeye devam etmiştir. Hayvansal ve bitkisel droglar teknolojiadaki gelişmelerle tedavide kullanılan ilaçlara dönüştürülmüşlerdir. Bilimsel çalışmalar, araştırmalar ve endüstri uygulamaları ile etkin maddelerin belirli özelliklerde ve standartlarda olması sağlanmıştır. Tüm bu araştırma, geliştirme, uygulama çabaları farmakopelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Etkin maddelerin ve ilaçların, canlılarda; "koruma, teşhis, tedavi amaçlı olarak uygulanabilmeleri için gerekli ve geçerli özellikler, resmi kaynak niteliğini taşıyan yıllarda Kodeks, daha sonraki yıllarda Farmakope denilen külliyatların oluşmasına sebep olmuştur.^{4,5}

AMAÇ

Bu çalışmada 1844 yılında Charles Ambroise Bernard'ın "Pharmacopee Militaire Ottamane" eseri ile

2004 yılında Türk Farmakope komisyonu tarafından "Türk Farmakope-Avrupa Farmakopesi Adaptasyonu" adıyla hazırlanan farmakope yürürlüğe konulana kadar geçen süre içerisindeki Türk Farmakopelerinin tarihsel serüveni ve 2018 yılında tamamlanması planlanan Farmakope incelenmeye çalışılmıştır.

FARMAKOPE VE TARİHSEL SÜREÇTE GELİŞİMİ

Farmakope terimi, Pharmakon(ilaç) ve Poiein(hazırlama) kelimelerinden oluşmuştur.⁶ Etymonline sözlüğüne bakıldığında kelimenin orijini yunanca "Pharmacopeia kelimesi: ilaçların hazırlanışı olarak tabir edilir ve ilk defa Anutius Foesius'un eserinde kullanılmıştır. Kelimenin orijini 1615'e tarihlenir. Latince anlamı, tıbbi ilaçların dozları, formülleri, kullanımını içeren listelere ait bilgilerin yer aldığı kitaplardır.

Kodeks kelimesi de farmakope ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde kodeks, "Tedavi edici etkisi kesin olarak kabul edilen ilaçların formüllerini, fiziksel ve kimyasal özelliklerini, tanıma reaksiyonlarını, saflık kontrollerini, miktar tayinlerini ve saklama koşullarını içeren resmî kuruluş tarafından onaylı başvuru kaynağı" olarak tanımlanmıştır. En genel tanımıyla, "Bir ülkede eczacılık, veterinerlik ve kimya alanında uzmanlaşmış kişilerce yazılan, ilaç üretiminde kullanılabilecek maddelerin yapısına, özelliklerine, elde edilmişlerine, saflıklarına, miktar tayinine, tanıma reaksiyonlarına ve dozuna ilişkin bilgileri içeren resmi kitaplara Kodeks/Farmakope" adı verilmektedir.⁷

Tarihsel süreç içerisinde farmakopeler, pek çok uygarlık tarafından isimlendirilmişlerdir. Uzun zamanlardan beri insanlar tarafından tecrübe edilen pek çok drogun faydalı olanlarını bildiren ve bunların kullanılışları hakkında bilgi veren bu eserler zaman zaman tıp otoriteleri veya hükümetlerce neşredilmiştir ki Eski Yunanlılar bu gibi eserlere risalecik manasına gelen Graphadion demişlerdir. Sümerler farmokopelere Grafazin, Araplar Krafazin veya Akrafazin, Türkler ise farmakopelere Krabadin veya Akrabadin gibi isimler vermişlerdir. Kelime Süryaniceye Graphazin olarak tercüme edilmiştir.⁸

Farklı uygarlıklarda farklı şekillerde isimlendirilen farmakopeler incelendiğinde eskiden ilaç hazırlama formüllerine daha çok önem verildiği gözlenirken zamanla etken madde adedinin artması dolayısıyla bugün farmakopelerde daha çok ana madde özellikleri ve standartları verilmeye başlanmıştır. Buna göre farmakopeler “ilaç şartnameleri ve kontrol bildirileridir”, denilebilir.⁶⁻⁸

TARİHSEL SÜREÇ: OSMANLI DEVLETİ FARMAKOPELERİ

Pharmacopoeia Geniki (1818)

Ülkemizde yayınlanan ilk farmakope olan Pharmacopoeia Geniki, İtalyan Farmakopesinin Yunanca tercümesidir. Bu farmakope Brugnatelli tarafından 1802 yılında yazılmış, Pavia’da yayınlanmıştır. Beş baskısı vardır. Genişletilmiş İkinci Baskısı 1807’de Fransızcaya çevrilmiştir. Teselyalı Ortodoks din adamı Dr. Pirrou, Pavia Üniversitesinde tıp ve felsefe eğitimi görmüş, Brugnatelli’nin öğrencisi olmuştur. İstanbul’a yerleştikten sonra hekimlik ve öğretmenlik yapmıştır. Brugnatelli çevirisine Nikolaou Logadi özel bir epigram eklemiştir. Bu durum Dr. Pirrou’nun bu yüksekokulla ilişkisini ve bu farmakopenin tanınmasındaki etkisini düşündürmektedir.⁹

İki bölümden oluşan 214 etken maddenin tanımlandığı farmakope 1818 de Fenerli matbaacı Yorgo tarafından İstanbul’da yayımlanmıştır. İlk bölümü, İtalyanca Alfabetik dizinlenmiştir. 2.bölüm “Basit Kimyasal Maddeler” ismini taşımaktadır. Eserin sonunda bir lügatçe, dizin ve dönemin bazı önemli öğretmen ve öğrenci isimleri vardır.⁹

La Pharmacopée Militaire Ottomane” (Pharmacopoeia Castrensis Ottomana) (1844)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane 1839 yılında Galatasaray’daki yeni binasına taşınmış, okulun modernleşmesi için Avusturya’dan davet edilerek getirtilen Doktor Charles Ambroisse Bernard’ın çabalarıyla modern tarzda eğitim veren bir okula dönüştürülmeye çalışılmıştır.¹⁰⁻¹² Dr.C.A. Bernard, okulun eğitimini düzenledikten sonra okul bünyesinde pek çok laboratuvar ve sınıflar açmıştır. Bunlardan ikisi Ebelik ve Eczacılık sınıflarıdır.^{13,14}

Tıp ve Eczacılık Dr.C.A.Bernard için birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlayan iki alandır. Birinin eksikliği diğerindeki gelişmeyi engelleyebilir niteliktedir. Bu açıdan Eczacılık derslerinin ayrı olarak okutulması Dr.C.A.Bernard için büyük önem taşımaktaydı. Böylelikle, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de Eczacılık öğretimi ayrılmış ve «Classe de Pharmacie»(Eczacılık Sınıfları)’nin açılmasıyla 1839’da eczacılık öğretimi başlamıştır.¹⁴ Eczacılık sınıfları 3 yıllık eğitimle mezun verecek şekilde kurulmuştur. Okutulan derslerden bazıları: Hikmet-Kimya-Nebatat, Fenni Saydalani ve Müfredat-ı Tıb, şeklindedir.¹³⁻¹⁵

Dr.C.A. Bernard, ömrünün sonuna kadar görev yaptığı Tıbbiye için 4 önemli kitap da yazmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri de son eseri olan ilk Osmanlı askeri farmakopesidir. Bu doğrultuda 1844 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde Osmanlı Askeri Farmakopesi, Fransızca olarak “La Pharmacopée Militaire Ottomane” (Pharmacopoeia Castrensis Ottomana) adıyla, Osmanlı Askeri Tıp ve Eczacılık Okulu müdürü Dr.C.A. Bernard tarafından yayımlanmıştır.^{16,17}

La Pharmacopée Militaire Ottomane, 16x21.5 cm ebatında ve 165 sayfadan oluşan bir kitaptır. Dr.C.A. Bernard’ın böyle bir askeri Farmakope yazmasının nedeni, hiç şüphesiz Osmanlı Devleti’nde ilaçlara ait mevzuatı içeren askerin ihtiyacına yönelik bir eserin olmayışıdır.^{15,16} Eser incelendiğinde dört büyük bölümden oluştuğu görülmektedir:

1. Alfabetik olarak sabit droglar: Bu kısımda droglar eczacılık bakımından olduğu kadar sistematik olarak da işlenmiş ve eczacılıkta kullanılan kısımlar belirtilmiştir.
2. Alfabetik olarak kompoze droglar: bu kısımda da ilaçların eczacılıktaki isimleri kadar kimyevi isimleri hatta sinonimleri de verilmektedir.
3. Majistral Formüller
4. Esere eklenen üç levha
 - a. Drogların 1 ons sudaki erime miktarı
 - b. Özel ağırlıkları
 - c. En lüzumlu reaktifler

Eserin sonuna iki liste daha eklenmiştir. Bunlar: “Askeri birliklerin gene askeri ecza deposun-

dan isteyebileceği yıllık ilaç listesi.” (Kolaylık olsun diye bu kısımda sadece ağırlık birimi olarak dirhem ve okka kullanılmıştır.) ve “Yerel olarak sağlanacak bazı tıbbi ihtiyaçlardır.”^{16,17}

Dr.C.A.Bernard'ın farmakopesinde isimleri Latince, Fransızca ve İtalyanca olarak verilen 239 basit veya birleşik ilaç yer almaktadır. Bu farmakope ile dönemin Avusturya farmakopesi benzerlikler göstermektedir. Bu durum Dr.C.A.Bernard'ın Osmanlı Farmakopesini yazarken kendi ülkesinin farmakopesinden yararlandığı şüphesini ortaya koyması açısından önemlidir.^{16,17} Dr.C.A.Bernard, yazdığı bu Farmakopenin önsözüne 16 Eylül 1844 tarihini atmıştı. Bundan birkaç hafta sonra 2 Kasım 1844'de öldüğüne göre, Dr.C.A. Bernard, bu kitabın basılmış şeklini büyük ihtimalle görmemiştir.

Vademecum Tascabile di Materia Medica e Farmaceutica (1859)

Dr. Gio Spagnolo tarafından İstanbul'da, 1859'da yayınlanan diğer bir Osmanlı Farmakopesi'dir. Tam ismi Vademecum Tascabile di Materia Medica e Farmaceutica (1859) olan farmakope, 208 sayfa olup dili İtalyancadır.¹⁸

1874 Düstur-ül Edviye (1874)

1866 yılın Fransız farmakopesinin Türkçeye çevrilmiş şeklidir (1866 tarihli Codex). 1870 yılından itibaren Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin dili Türkçe olmuştur. Türkçe Kodekse olan ihtiyaç Düstur-ül- Edviye ismiyle adlandırılan farmakopenin Sivil Tıbbiye, Fenni ispençiyari muallimi Dr. Binbaşı Hüseyin Bey tarafından Türkçeye çevrilmesi ile elde edilmiştir. Bu tercüme 1874'te İstanbul'da basılmıştır (27 Muharrem 1291). 544 sayfa ve 73 bölümden oluşur. Bir örneği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesinde D.3442 numara ile kayıtlıdır.^{18,19}

Annuaire Oriental de Medecine et de Pharmacie

Grande Pharmacie (Büyük Eczane)'nin ve kimyasal-tıbbi-mikroskobik-endüstriyel analizler yapan bir laboratuvar sahibi olan Pierre Apéry tarafından yazılan 1892'de İstanbul'da basılan farmakope 440 sayfa olup, dili Fransızca'dır.

Farmakope, 3 ana bölümden oluşur. Bunlar,

1. Yeni İlaçlar

2. Bazı Hastalıkların Tedavisi

3. Türkiye'de Sivil Hekimliğin Yapılması Hakkında Tüzük bölümleri dışında ayrıca zehirlenmelerin tedavisi, hastaneler ve hekimler ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir.^{18,20}

Pierre Apéry, bir eczacı-kimyager (1852-1918) olmasının yanında Revue Medico- Pharmaceutique adlı Osmanlı hekim ve eczacılarının çalışmalarını Avrupa'da tanıtma amaçlı çıkardığı bilimsel dergisi ile de ünlüdür. Bunun dışında eczacılık tarihine ait pek çok kitap da ve eczacılık derneklerinin kurulmasında da emeği bulunmaktadır.²¹

Guide Complet pour les Pharmaciens Civils et Militaires

Bu farmakope, Askeri bir müfettiş olan Mehmet Süleyman tarafından yazılmış, İstanbul'da 1912 yılında basılmıştır. Dili Osmanlı Türkçesi'dir. 224 sayfa olup, hekim-cerrahlar için düzenlemeler de içermektedir.²⁰

Yurt dışında yayınlanan aşağıdaki bazı kitaplar da Cumhuriyet Dönemine kadar Türk eczacıları tarafından bilinen ve kullanılan farmakopelerdir:

1905-Formulaire Clinique du Praticien Dr. Courtois-Suffit and L.Lafay

1909-Guide Formulaire de Therapeutique Generale et Speciale Dr.V.Herzen

1909-Nouveau Formulaire Magistral A.Boucharat et.G.Boucharat

1910-l'Officine-Repertoire General de Pharmacie Pratique-Dorvault

1913-Formulaire Consultations Medicales et Chirurgicales-G.Lemoine and E.Gerard

1913-Formulaire Pratique de Therapeutique et de Pharmacologie-A.Gilbert et P: Yvon

1920-Codex Medicamentarius Gallicus-Pharmacopee Française

1923- Formulaire Astier-Vade Mecum de Medecine Pratique-Vigot Freres.¹⁸

CUMHURİYET DÖNEMİ FARMAKOPELERİ

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ülkemizde eczacılık, ecza ticareti, depoculuk ve ilaç ve Gale-

nik preparatlar yapımı büyük ölçüde azınlıklar ve yabancı uyruklu kişiler elinde veya kontrolünde idi. Yabancı sermayenin millileştirilmesi çalışmalarından tıp ve eczacılık alanları da nasibini almış, eczacıların birer el kitabı olan farmakopelerden yararlanmayı kolaylaştırmak amacıyla bir Türk Farmakopesi oluşturulması kararı alınmıştır. 1954 senesine kadar Kodeks olarak isimlendirilen bu farmakopelerin tarihsel süreçte günümüze gelinceye kadar geçirdiği aşamalar kronolojik olarak incelenmeye çalışılmıştır.

1930 Türk Kodeksi

Resmi Gazetenin 17 Mart 1926 tarihli 324. sayısında Türk Farmakopesi Hakkında Kanunun (Kanun Numarası:767) yayımlanmasını takiben, Cumhuriyet tarihinin ilk kodeksi hazırlanmaya başlanmıştır.

Bu doğrultuda Türk kodeksini tertip ve ihzar ile mükellef olmak üzere Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletine mensup azami on beş azadan oluşan bir Kodeks komisyonu oluşturulmuştur.

Kodeks komisyonunun görevleri ilgili kanunun 4. Maddesinde;

1. Türkçe, Fransızca, Latince isimlerini ve müradiflerini,
2. Kimyevi terkiplerini,
3. İstihsal suretlerini,

4. Tecrübeler ve tıbbi neşriyattaki müşahadelere nazaran hikemi ve kimyevi hassalarıyla sair mümeyyiz vasıflarını,

Safiyetlerini tayin için tatbik edilecek muayene usullerini,

6. Tağşişat aranması usullerini,

7. Azami, asgari tıbbi miktarlarını,

8. İlaçların eczanelerde tabip reçetesine göre muhtelif şekilde tertiplerini,

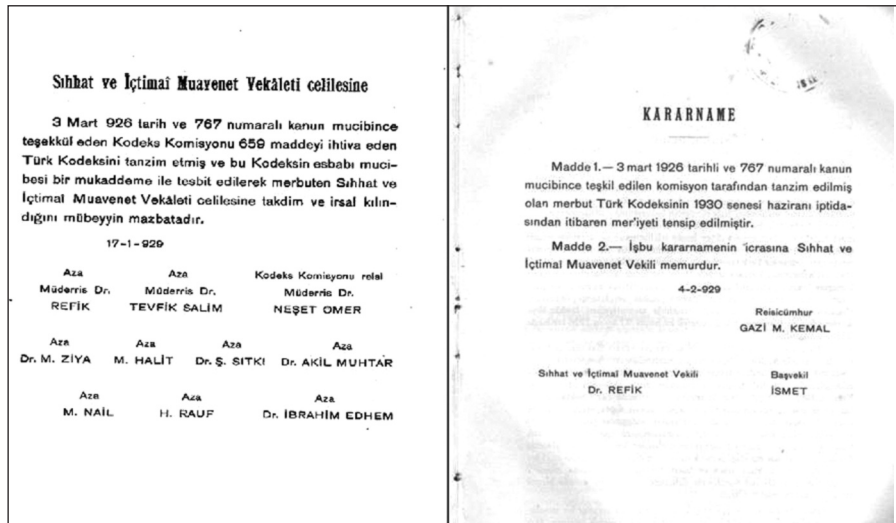
9. Muhafaza suretlerini ve tagayyürattan vika-yelerini,

10. Bir arada birleştirilmesi caiz olmayan maddeleri,

11. İstimal mahallerini,

12. Eczanelerde herhangi nebatat, ecza ve kimyevi maddelerin bulundurulacağını ve bunlardan her birinin cins, nevi ve miktarlarını ve eczanelerde bulunması lazım gelen alet ve edevatı gösterir cetvelleri tanzim ve “Türk kodeksi” namıyla bir kitap halinde tespit eylemekle mükelleftir.” şeklinde belirlenmiştir.^{22,23}

Kodeks hazırlamak üzere oluşturulan meclisin azaları içerisinde; Müderris Dr. Refik Saydam, Müderris Dr.Tevfik Sağlam, Müderris Dr.Neşet Ömer, Aza Dr. M.Ziya, Aza M. Halit, Aza Dr. Ş.Sıtkı, Aza Dr. Akil Muhtar, Aza M.Nail, Aza H.Rauf, Aza Dr. İbrahim Ethem, gibi isimler mevcuttur (Şekil 1).

ŞEKİL 1: 1930 Türk Kodeksi'ne ilgili kanun uyarınca Kodeks Komisyonu üyelerinin imzalarına açılmış bölüm.

Refik Saydam'ın desteği ile 1926'da bir Kodeks komisyonu oluşturulması ve Türk Kodeksinin tamamlanması isteğiyle kurulan ve çalışmalarına başlayan komisyon, 1929'da raporunu tamamlamış, tamamlanan raporun sunulması ile 1930 yılında ilk kodeks yayınlanmıştır. Kodeks kanununun 5. Maddesi; "Komisyonun tertip ve tanzim ettiği kodeks, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaletinin Başvekaletine teklifi ve Reisicumhurun tasdiki ile tayin olunacak tarihten itibaren mer'i ve umum eczahanelerde ecza depolarında kodeksin tatbiki ve bütün reçetelerin kodekse tamamiyle muvafık olarak tertip ve ihzarı mecburidir." açıklamasıyla kodeksin kullanım alanlarını da belirtmiştir.^{22,23}

Komisyon, bu ilk Türk Kodeksini hazırlarken, Amerika-Almanya-İsviçre-Fransa farmakopelerinden yararlanmıştı. Droglar, Türkçe-Latince ve Fransızca olarak isimlendirilmiştir. 605 sayfadan oluşan Kodeks, İstanbul'da basılmıştır.¹⁸

1940 Türk Kodeksi

1926 tarih ve 767 sayılı kanun uyarınca 1930 kodeksinin 1940'ta ikinci baskısı yapılmış, 1948'de aynı ikinci baskı ekli (suplemanı) olarak yayınlanmıştır (Şekil 2).

1930 Türk Kodeksinin yenilenmesi ile yeni bir Türk Kodeksi oluşturulmuştur. 1940 kodeksi, 837 sayfa olup İstanbul'da basılmıştır. Bir indekse de

sahip olarak hazırlanan Kodeks'e 71 drug eklenmiş, 25'i ise kaldırılmıştır. İndeksler sırasıyla, Türkçe indeks (795-809), Latince indeks (810-820) Fransızca indeks (821-837), başlığı altında ilgili numaralı sayfalarda yer almaktadırlar.^{18,20}

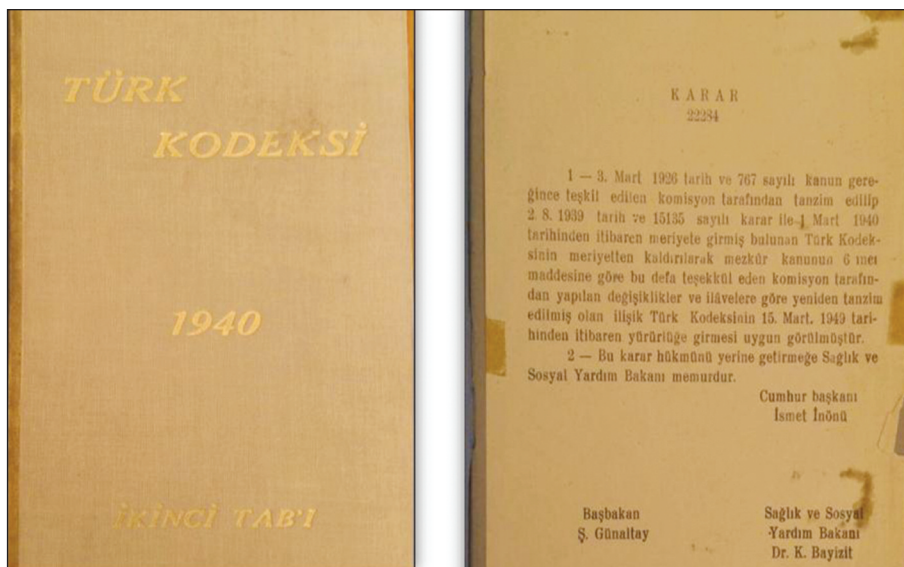
1948 Türk Kodeksi

1948 yılı kodeksi 1940 kodeksin yenilenmesi ile basılmıştır. 1926 tarih ve 767 sayılı kanun uyarınca 1940 yılında kodeksin ikinci baskısı yapılmış, 1948'de aynı ikinci baskı ekli(suplemanı) olarak yenilenmiştir. Sonundaki eklerle 955 sayfa olan kodeks İstanbul'da basılmıştır. Bu kodeks tıpkı önceki gibi Türkçe, Latince ve Fransızca birer indeks içerir. İndeksler, Türkçe (907-923), Latince (924-936), Fransızca (937-955). numaralı sayfalarda yer almaktadırlar.^{18,20}

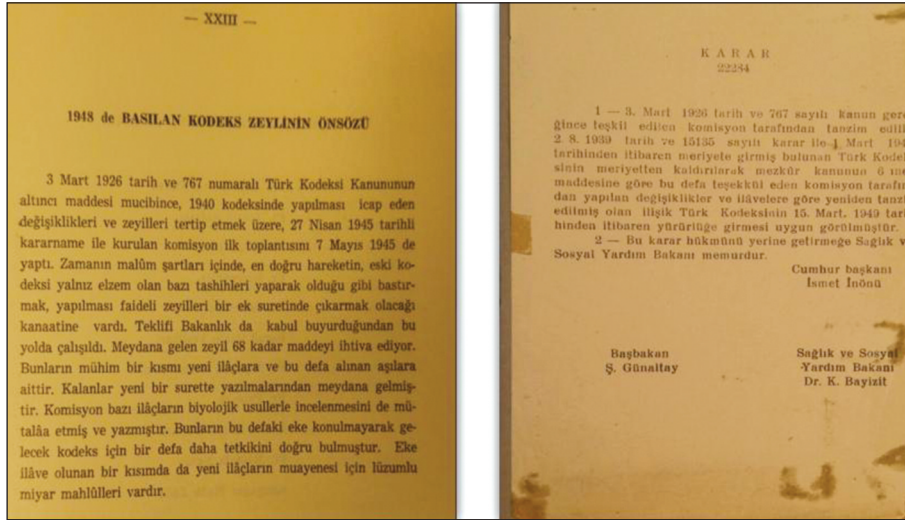
1930-1940 ve 1948 yıllarında hazırlanan her bir kodeksin komisyon üyeleri içerisinde ortak iki isim, dönemin Tıp Tarihi açısından büyük önem arz eden hekimlerinden Akil Muhtar ve Tevfik Sağlam sayılabilir (Şekil 1-3). Ayrıca her üç kodeksin hazırlanmasına temel oluşturan kanun, 1926 tarih ve 767 sayılı Kodeks Hakkında Kanun'dur.

1954 Türk Kodeksi

1948 Türk kodeks tıpkı basımı olan diğer bir kodeks, 1954'te basılmıştır. Basım yeri İstanbul'dur.

ŞEKİL 2: Türk Kodeksi 1940.

ŞEKİL 3: 1948'de basılan kodeks zeyilinin önsözü.

Diğerlerinden farklı olarak bu kodeks, kodeks yerine Farmakope ismini almıştır.⁷

1974 Türk Farmakopesi

Cumhuriyet tarihinin beşinci kodeksi 1948 yılı basısının yenilenmesi ile Türk Farmakopesi adıyla 1974'de yayımlanmıştır (Şekil 4).

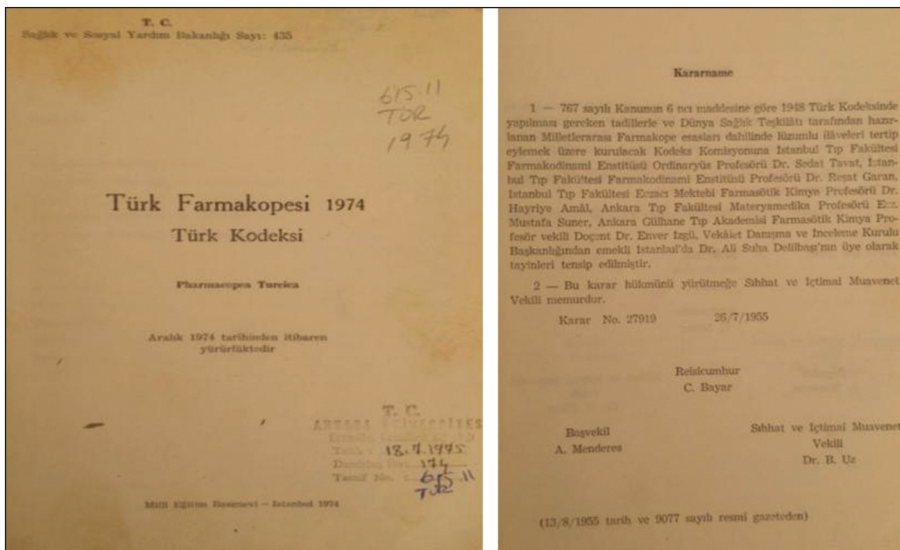
5 Ağustos 1955 tarih ve 6099 sayılı yazı ile 11 kişilik bir farmakope heyeti oluşturulmuş ve bu heyetin yoğun çalışmaları sonrasında 1974 farmakopesi yayımlanabilmiştir. Bu heyet içerisinde; Dr. Sedat Tavat, Dr. Hayriye Amal, Dr. Reşat

Garan, Dr. Sarım Çelebioğlu, Dr. Ali Süha Delibaş, Dr. Enver İzgü, Ecz. Kimy. Necdet Köknar, Dr. Selahattin Tandal gibi önemli isimler vardır.¹⁸

Hazırlıklarına 1955 senesinde başlanan kodeks 19 yıl sonra yayınlanabilmiş, gecikmelerden dolayı işlerliğini yitirmiştir. 947 sayfa olan farmakope İstanbul'da basılmış ve sadece Türkçe indekse sahiptir.^{18,20}

2004 Farmakopesine Doğru

1985 yılında Turgut Özal hükümetinin sağlık bakanı Mehmet Aydın tarafından görevlendirilen ve

ŞEKİL 4: Türk Farmakopesi 1974 Türk Kodeksi.

3'lü kararnameyle ortaya çıkan Kodeks Komisyonu, Cumhurbaşkanını Kenan Evren'in imzalarıyla 11 Haziran 1985 ve 18781 numaralı Resmi Gazete kararı ile göreve başlamıştır. Komisyonun öncül görevi İngiliz farmakopesini Türkçeye çevirmektir. Ancak çalışmalar Bakanlıktan yeterli destek alınamayınca tamamlanamamış ve basılamamıştır.¹⁸

Çalışmalar sürdürülerek "Bir Avrupa Farmakopesi Geliştirilmesine Dair Sözleşme"6 Eylül 1993 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilmiştir.10 Ekim 1993 tarih ve 21724 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış olan karar 19461 sayı ile yasalasıp 22 Şubat 1994'de yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz bu tarihten itibaren "Avrupa Farmakope Komisyonu" nun bir üyesidir. Bu nedenle Avrupa Farmakopesinin İngilizce baskısı bu tarihten itibaren Türkiye'nin resmi farmakopesi olmuştur. Bu doğrultuda 2001 yılında Bülent Ecevit ve Devlet Bahçeli Hükümeti dönemi Sağlık Bakanı Osman Durmuş'un katkıları ile 2001 tarih ve 24486 sayılı Resmi Gazete kararına göre yeni bir Türk Kodeksi Komisyonu üyeleri belirlenmiştir. Komisyon, Avrupa Farmakopesinin sonuncusunu esas alıp konuları eczacılığın ilgili alanlarına dağıtılarak tercüme ettirmiştir. Tercümelere birlik sağlanması için redaksiyon toplantıları yapılmış, Prof.Dr. K.Hüsnü Can Başer'in önerisiyle redaksiyon heyeti farmakopeyi bir haftalık yoğun bir çalışmayla basıma hazır hale getirmişler, farmakope metnini bakanlığa teslim etmişlerdir.^{18,24}

Komisyonun çalışmaları sonucu hazırlanan yeni farmakopenin Genel Bölümler ve Reaktifler kısmını "Türk Farmakopesi-I.Avrupa Farmakopesi Adaptasyonu" adıyla T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından 2004 yılında 390 sayfa olarak Ankara'da basılmıştır.^{18,24}

2018 Farmakopesine Doğru

9-12 Aralık 2015'te Ankara-Kızılcahamam'da bir Farmakope çalıştayını toplanmıştır. Türkiye burada 2018 yılında hazırlanacak olan yeni farmakope için çalışmalarını başlatmıştır. Türkiye Farmakopesinin hazırlanmasına katkı sağlayacak temel prensiplerin ve yol haritasının belirlenmesi amacıyla planlanan Türkiye Farmakopesi Çalıştayını, üniversite, sektör ve sendikalardan uzmanların katılımıyla toplanmıştır.²⁵

Ülkemize, belki de çok sayıda ülkeye hizmet edecek farmakopenin hazırlanması için yola çıkılan bu komisyonun amacı, en geç 2018 yılında farmakopenin ilk cildinin çıkarılmasıdır. Temmuz 2015'te birkaç kişi ile gerçekleştirilmesi için karar verilen bu projede 26 kişilik bir çalışma ekibi kurulmuştur. Bu ekibin görevleri içerisinde, toplantılar gerçekleştirmek, komisyon kitabının hazırlanabilmesi için konularında uzman kişilerden fikir edinmek gibi amaçlar sayılabilir.²⁵

Türkiye Farmakopesi'nin hazırlanması dışında Türkiye'nin resmi üyesi olduğu Avrupa Farmakopesi'nin Türkçe adaptasyon çalışmaları Temmuz 2015'te başlatılmış olup, Temmuz 2016'da her iki cildin adaptasyon çalışmalarının tamamlanması amaçlanmaktadır.²⁵

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından yürütülen çalışmalar, kurumun ana sayfasında şu şekilde özetlenmiştir. "Türk Farmakopesi Ana Çalışma Grubu TİTCK'da bir toplantı gerçekleştirdi. Akademisyenler ve kurum yöneticilerinin katıldığı toplantıda Türk Farmakopesi'nin yönetmelik, kılavuz taslağı ile çalışma gruplarının nihai hallerine oy birliği ile karar verildi. Türk Farmakopesi Dergisi'nin çıkarılması, derginin Haziran ayı sonunda basılması için gereken alt yapı çalışmaları oluşturuldu. Toplantıda ayrıca, Türk Farmakopesi Ekleri'nin yılda en az iki kez basılarak Türk Farmakopesi'nin ilk baskısının 2018'de gerçekleştirilmesi için hazırlık oluşturulması planlandı."

SONUÇ

En genel tanımıyla ilaç farmakopeler, eczacıların birer el kitabı olma özelliğini her zaman taşımışlardır. Sadece bugün değil, geçmişten bu yana pek çok toplum, ilaç hazırlama şekillerini bir standarda bağlama gereğini hissetmiştir. Bu gereksinim zamanla karşımıza birer külliyyatın çıkmasını sağlamakla kalmamış, zamanımız için tüm dünyadaki eczacılık hususlarının standardize edilmesinde de etkili olmuştur.

Gerek Osmanlı Devleti'nin kullandığı farmakopeler, gerekse Cumhuriyet dönemi Türk Farmakopeleri incelendiğinde her birinin kıymete değer olduğu, ve her birinin bir öncekinden içerik olarak

daha kapsamlı olduğu görülür. Bu açıdan eczacılık alanında çalışanlara büyük kolaylık sağlayan farmakopelerin, hazırlanma ve onaylanma süreçleri ise oldukça sıkıntılı bir döneme işaret eder.

Farmakope hazırlanması için günümüzde oluşturulan komisyonlara bakıldığında, sektör, üniversite, sivil toplum kuruluşlarının birlikte, işbirliği içinde oldukları görülmektedir. Bu işbirliği multidisipliner ve kapsamlı bir çalışmayı sağlaması açısından önemlidir. Günümüzde 2018 Türkiye Farmakopesi çalıştayının çalışmaları,

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından yürütülmektedir. Tüm eczacıların ihtiyacını giderebilecek bir farmakope oluşturabilmek için çalışmalar ve toplantılar belli periyotlarda devam etmektedir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması veya finansal destek bildirmemiştir.

Yazar Katkıları

Makalede her türlü katkı yazar Hülya Öztürk'e aittir.

KAYNAKLAR

1. Bayat AH.[History of medicine].1.Baskı. İzmir: 2003.p.7-50.
2. Gökçe N.[Physician And Profession Of Physician From B.C. To Our Days].Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2000;17(2):117-21.
3. El-Beyruni ER.[Kitâbü's-saydana fi't-tıb]. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.(Çev: Esin Kahya]. Ankara: 2011. p.20-110.
4. Murad S.[Preparations and Their Nomenclature İn Terceme-İ Akrahâdîn].Osmanlı Bilimi Araştırmaları XII/2 (2011);82-94.
5. MİSED.[Some Herbal Drugs Used in Our Country - Handbook For Pharmacists]. Türk Eczacılar Birliği Yayını-Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi.Mayıs 2012;Sayı 27-28.p.1-84.
6. İzgü E.[General and Industrial Pharmaceutical Technology -].Ankara:Ankara Üniversitesi-Eczacılık Fakültesi Yayınları: 52. p.1-428.
7. Eczacılık Mevzuatı.[Pharmacopoeia –Unit- 1]. Farmasötik Teknoloji Anabilim Dalı. 2014. 1-419.
8. Şehsuvaroğlu B.[Lessons of pharmaceutical history -I]. İstanbul Üniversitesi Yayın No.1582. İstanbul: 1970. p.12-6.
9. Etker Ş. [Greek Translation Published on İstanbul in 1818 Pharmacopoeia of Brugnatelli]. IV.Eczacılık Tarihi Toplantısı.4-5 Haziran 1998;297-303.
10. Öztürk H, Elçioğlu Ö.[Evaluation of Anatomy Studies in Ottoman State: Review]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2012;20(3):170-8.
11. Öztürk H, Şaylıgil Ö. [From the Medicine in Ottoman Madrasahs to Faculty of Medicine]. Konuralp Tıp Dergisi 2015;7(3):174-85.
12. Dramur R.[Medicine and pharmacy in palace of ottoman state]. AYA. İstanbul: 2008. p. 13vd.
13. Uludağ OŞ. [Tanzimat and medical science]. Tanzimat I. İstanbul:1940. p.4vd.
14. Baytop T. [History of türkish pharmacy]. İstanbul Üniversitesi Yayınları.No:3358. İstanbul: 1985. p.219-90.
15. Tahsin ER.[History of medicine faculty]. (Mir'ât-ı Mekteb-i Tibbiye) Cilt I – II. (Eklerle Yay; Aykut KAZANCIGİL). İstanbul: 1991. p.16-25.
16. Ganzinger K. [Relations in the Field of Farmacy Between The Two Countries in Mind Austria and Turkey Pharmacopoeia].Türk Avusturya Tıbbi İlişkileri.(28-29 Nisan 1986'da İstanbul'da Yapılan Sempozyuma Sunulan Bildiriler).1987;1-vd.
17. Şehsuvaroğlu BN, Demirhan EA, Güreşsever CG. [Turkish history of medicine]. Bursa: Taş Tıp Kitabevi; 1984. p.159-62.
18. Başer H.C, Mat A, Tekiner H.[Turkish Pharmacopoeia From The Historical Perspective]. X. Eczacılık Tarihi Toplantısı. İstanbul: 6-8 Haziran 2012;91-5.
19. Arslan M, Şar S. [Ottoman Military And Non-Official Pharmacopoeias]. 41th International Congress for the History of Pharmacy. Paris: September 10-14.2013;1-2.
20. Tekiner H, Mat A, Sandalci M. [A Concise History of Turkish Pharmacopoeias from 1818 to 2007]. 38th International Congress for the History of Pharmacy. Sevilla:19-22 September 2007;1-7.
21. Nicolas M. [Eczacı Pierre Apery and His Scientific Publications]. IV.Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı. 4-5 Haziran 1998;32.
22. Tanker M, Asil E. [The First Pharmaceutical Society in Turkey]. J. Fac. Pharm. Ankara: 11(112).1981;1vd.
23. Official Gazette. 17/3/1926 dated and 767 numbered executive order.
24. Başer HC. [Herbal Drugs in the European Pharmacopoeia].Eczacılık Akademisi. TEB Haberler. p.28-30.
25. Türkiye İlaç Ve Tıbbi Cihaz Kurumu. Türkiye Farmakopesi Çalıştay Resmi İnternet Sayfası. <http://www.titck.gov.tr/Haberler/HaberGetir?id=597>. (Erişim Tarihi: 05.05.2016.)